

Н. С. Г.

Оттава

С. С. Бобчевъ.

ПОЛИТИЧЕСКАТА И КУЛТУРНА 1914 ГОДИНА.

Кървавото, сблъскване между народитѣ, което се разрази прѣзъ 1914 година, ако и да има далечни и сложни причини, бѣ прѣко наслѣдие отъ 1913. Въ прѣгледа за 1913 година, лани по това врѣме, ние писахме слѣдното:

„Балканитѣ не сж усмирени. Ако българскиятъ народъ е жеденъ за спокойна и производителна работа, условията, които му сж създадени, и външни нѣкои факти, не сж никакъ успокоителни. Буритѣ не сж утихнали. Напротивъ, тѣ ни заплашватъ съ нова сила и на Провидѣнието само е знайно какъ ще се разрѣшатъ тѣ въ 1914 година. Нѣщо неспокойно се забѣлѣзва и не само на Изтокъ, но свързано главно съ този Изтокъ“. И на сжщото мѣсто ние прилагаме: „Наистина, балканскитѣ войни се завършиха съ мирни договори, но тѣ не отговориха на истинскитѣ интереси на населенията, за които се водѣха. Лондонскитъ договоръ отъ 17 май не се изпълни въ своята цѣлостъ. Междусъюзнишката война се свърши съ Букурешкия миренъ договоръ, сключенъ на 28 юли, който донесе само ожесточение. Цариградскитъ миренъ договоръ отъ 16 септември между България и Турция не положи никакви здрави основи за нѣкакви успокоявания“.

Наистина, прѣзъ изтичащата година, Балканитѣ не се умириха. Тѣ послужиха за нови катаклизми. Пожарътъ на великата европейска война получи своята искра отъ къмъ Балканитѣ...

Надъ усилията на дипломацията, обърнати къмъ умиротворение и избѣгване на война между великитѣ сили, висѣше неумолима сждба. Дипломацията успѣваше съ палиативи да потуля нѣкои болни мѣста и да угася нѣкои наченващи пожари, какъвто бѣ тоя въ Албания. Обаче логиката и неспирното развитие на събитията взеха своето. Великата европейска война избухна затуй, защото тя бѣше желана, тя бѣ приготвена, тя бѣ ускорена отъ Германия. Тевтонизмътъ имаше или поне считаше, че има належаща необходимостъ отъ тази война. Цѣло столѣтие въ германскитѣ умове се дълби, че тевтонското племе е прѣдначено отъ Бога да играе свѣтовна роль, че надъ всичко въ вселенната стои Германия, че всички други народи културно стоятъ по-долу отъ нѣмцитѣ, че славянитѣ сж торъ, годенъ за германска нива, че французитѣ сж едно изродено племе, което нѣма защо да се търпи на земното кълбо, че англичанитѣ дѣйствително сж единъ единственъ сериозенъ и жилавъ врагъ, но че и за него ще се намѣри срѣдство и сила да се разбие. Нѣмски учени, историци, философи, политици, дори ху-

дожници, приложиха всички усилия за да създадат и разпространят учението, че Германия трѣбва да бѣде надъ всичко, че свръхчовѣкътъ е нѣмецътъ, и че всичко трѣбва да отстъпи прѣдъ гения на тевтонското племе. Политическата пропаганда за прѣдстоящото надмощие на Германия използва и едно такова политикоикономическо учение, каквото бѣ това на Карла Маркса, идеологътъ на социализма, въ смисълъ, че културата и цивилизацията, бидейки само единъ рефлексъ отъ икономическитѣ условия на единъ народъ, необходимо е този народъ да добие колосални богатства, всевъзможни икономически блага, за да се издигне надъ другитѣ. И Германия, бидейки малка за ширене, подири колонии. А тѣ бѣха вече, повечето поне, разпрѣдѣлени между другитѣ велики сили. Особно, Германия гледаше съ завистливо око къмъ Франция, нейна съседка-съперница, която имаше 10,112,000 квад. к.м. колонии съ 49,627,000 население, когато Германия имаше колонии всичко 2,913,500 квад. километри съ 15,650,600 жители.

Балканската война и балканският блокъ, особно засилването на балканцитѣ чрезъ измѣстване изъ полуострова на турската империя, стрѣсна Германия. На 7 мартъ 1913 г. германският канцлеръ Бетманъ-Холвегъ открито заяви въ Парламента, че тази балканска война засили славянския елементъ, опасенъ за Германия, и поиска милиарденъ кредитъ за допълнително въоръжение на Германия. Скоро балканският блокъ бѣ вече разстроенъ. Но пжтищата на тевтонизма прѣзъ Балканския полуостровъ, за икономическо общение съ Турция и Азия (и главно Мала-Азия), бѣха спрѣни. Албанският клинъ, по всичко изглеждаше, нѣмаше да даде нѣкаква опора на австрогерманскитѣ тежнения. Великитѣ сили отъ Тройното Съгласие се готвѣха сжщо така, и всѣко забавяне можеше да имъ даде време да изпрѣварятъ Германия. Трѣбваше да се извика една бѣрза война. Злодѣйството, извършено въ Сараево, бѣше единъ прѣкрасенъ прѣдлогъ за почване на акцията. Австрия почна първа, Германия я послѣдва. И понеже германската надмѣнностъ не пощади белгийския неутралитетъ, Англия по своя инициатива излѣзе изъ своето splendid isolation. Съ нея се прогласи и Япония.

Отъ 15 юли, когато австрийцитѣ почнаха войната срѣщу сѣрбитѣ, до сега, се изминаха петъ мѣсеци и половина; а откакъ Германия воюва има вече около петъ мѣсеци. Планътъ на Германия да разгроми Франция въ единъ мѣсецъ най-много, а въ слѣдующия — да свърши съ Русия и съ Англия, си остана планъ, безъ да бѣде той осжщественъ. Наистина, Белгийцитѣ станаха жертва на своята доблестъ — да защитятъ свободата и неприкосновеността на земята си, но въ сжщото време тѣ дадоха възможностъ на Франция и на Англия да противопоставятъ своитѣ сили на германскитѣ молниеносни налитания. Русия завзе Буковина и почти цѣла Галиция и мина Карпатитѣ. А ето германцитѣ петъ мѣсеци напразно се напѣватъ да се приближатъ къмъ Москва, откакъ прѣвзематъ Варшава. Миражътъ на Парижъ изчезна. Въ отчаянието си Германия увлече Турция въ една рискована война противъ Русия. Австрия потърпѣ

поражения не само въ Галиция, но и въ срѣщитѣ си съ Сърбитѣ; това — поне до сега...

И 1914 година прѣдава въ наслѣдство на 1915 страшната тази касапница, която съсипва културното човѣчество. Кога ще се свърши тази война? Какви ще бждатъ нейнитѣ резултати? Кой ще диктува условията на мира? Какви промѣни ще станатъ въ картата на срѣдния и югоизточна Европа? — ето въпроси, разрѣшението на които ние диримъ напразно, поне отъ сега, въ кръвопролитията и събитията, които има да се продължатъ въ 1915 година. Колкото за България, ограбена въ 1913 г., тя чака съ трѣпетно вълнение събитията. Тя не се изкуси отъ положението на Сърбия; тя пази още силитѣ си. Ще ли ги тя използва, най-сетнѣ, и какъ?

Обективниятъ наблюдателъ, който слѣди перипетиятъ на войната, изучва причинитѣ и прѣдвъзхищава послѣдствията ѝ, не може да не прояви своитѣ симпатии въ полза на борещитѣ се противъ тевтонизма. Отъ фактитѣ на вчерашната история, отъ дипломатическитѣ документи на вчерашния день, отъ неустрашимитѣ заявления на германскитѣ дипломати, отъ фанатическитѣ апели на германскитѣ учени и професори, отъ безочливитѣ самопризнания на германскитѣ генерали и полководци, отъ апологията на вандализма и разрушението, възпѣвани въ германската преса, — отъ всичко това безпристрастниятъ изучвачъ идва до заключение, че прѣхвалената германска култура е била повечко фалшива позлата, много повърхностна. Излазя дори, че науката и философията на Германия, като че не сж проникнали въ душата на германския народъ, за да направятъ отъ него човѣци. Излазя че учениятъ, на дарбитѣ на когото ние ржкоплѣщемъ, е само единъ техникъ-ученъ, съ усъвършенствуванa метода, съ добра система, съ неподражаема трудоспособность и... толкозъ. Германската култура не попрѣчи никакъ на носителитѣ ѝ да унищожатъ Лувенъ, да осверниятъ Калишъ и да посегаютъ на Реймсъ, а германскитѣ печатъ ржкоплѣще на тѣзи „героични“ дѣла. Ако отъ трибуната на парламента въ Берлинъ държавнитѣ мжже на Германия ни казватъ, че „силата стои по-високо отъ правото“, че „нуждата не познава право“, че „международнитѣ договори сж книжни парцалчета“, печатътъ ржкоплѣще на тѣзи заявления и продължава да поддържа това „културно“ настроение у германцитѣ.

Съвсѣмъ друго ни говори лагерътъ, противъ който ратува тевтонизмътъ: Англия, Русия, Франция. И държавнитѣ мжже, и ученитъ, и професоритѣ, и печатътъ въ тѣзи страни, единодушно проповѣдватъ, че тѣхнитѣ народи воюватъ за свободата, за правдата и — въобще — за самостоятелността на малкитѣ народи. Та и самото схващане на противогерманския лагеръ за това какво нѣщо е култура, е съвсѣмъ друго. Тамъ културата е едно благо на човѣшкия родъ, което трѣбва да се пази и доставя за всички народи, независимо отъ тѣхната субективность; това е прогресътъ на всички людие, съ тази разлика, че едни вървятъ на чело, когато други оставатъ по-назадъ, или съвсѣмъ на опашката. Додѣто германцитѣ говорятъ само за себе си и за своето изключително мѣсто

въ културата, народитѣ отъ противния лагеръ поддържатъ, че всички народи трѣбва да бждатъ участници въ свѣтовната цивилизация. Впрочемъ дълбокъ смисълъ съдържатъ самитѣ пѣсни на двѣтѣ воюващи страни: Германия пѣе — Deutschland über alles (Германия надъ всичко), а френцитѣ — „La vaillance de la France sauvera l'humanité“ (Мжжеството на Франция ще спаси човѣчеството!). Каква пропасть между грубия егоизмъ въ едната, и високия идеализмъ въ другата пѣсень. Напразно Германия се опита да разсѣе убѣждението, съставило се вече, за нейната надмѣнна, завоевателна и прѣдизвикателна политика, както за извратената ѣ култура.

Наистина, въ далечното минало намъ се мѣркатъ безспорно извѣстни културни заслуги на нѣмцитѣ, каквито сж освобождението на умоветѣ въ епохата на хуманизма и реформацията, или пъкъ ролята имъ въ свѣтовната литература при смѣната на 18-и и 19-и вѣкове, или най-послѣ разработването на идеалистическата философия. Но, днесъ всичко това като че е изчезнало, защото 40 години Германия прѣдставлява единъ лагеръ, въ който се работи едно: възпитава се милитаризма и всичко се развива до невѣроятни размѣри въ търговията и промишлеността съ една цѣль — да се събори чуждото и да се издигне всевластна Германия.

Краятъ на годината се завърши при два важни факта, които очертаватъ съ една особена свѣтлина нашата теза за положението на Германия и противницитѣ ѣ въ политиката и въ културата. Първиятъ фактъ е разкритията на италианскитѣ държавни маже Саландра и Джолитти, единътъ днешенъ, а другиятъ утрѣшенъ министръ-прѣдседателъ на Италия. Отъ високото на трибуната въ италианския парламентъ тѣ опровергаха по единъ положителенъ начинъ опитванията на германската дипломация, чрѣзъ разни заявления, да заблуди свѣта, че Германия не била виновна за почването на войната и че тя се самозащищава, както това особно подчерта сега, въ декември, Бетманъ-Холвегъ, държащъ други езикъ въ началото на мѣсець августъ. Както доказа Саландра, и буквата и духътъ на договоритѣ оправдаватъ поведението на Италия, която не пожела да иде редомъ съ Австро-Германия въ една несправедлива нападателна война. Джолитти чете една депеша отъ 9 августъ 1913 година и отговора на Италия. Тази депеша е отъ деня, когато Сърбия, Гърция и България се съгласяваха въ Букурещъ. Тогазъ Австрия искала да почне война противъ Сърбия, като дадѣла на своята провокация отбранителенъ характеръ. Графъ Берхтолдъ изказвалъ надежда да използва и италианския си съдружникъ по правилото на *casus foederis*. Джолитти отхвърлил безъ забикалки подобни домогвания. Австрия спрѣла тогава своя устрѣмъ, за да го подкачи по поводъ на сараевската трагедия.

Другиятъ фактъ е отъ областта на културата. Английскитѣ писатели се обърнаха къмъ рускитѣ съ единъ адресъ, въ който съотечественицитѣ на Шекспира, Байрона, Дикенса, Спенсера и Дарвина привѣтствуватъ носителитѣ на руската култура и отечеството на Тургенева, Толстой, Достоевски. „Ползваме се отъ случая —

казватъ английскитѣ писатели на рускитѣ — да ви изкажемъ тѣзи чувства, съ които вече много години сж изпълнени нашитѣ сърдца. Вие сами може би даже и не си прѣдставяте какъвъ изворъ на неизсѣкаемо вдѣхновение бѣше вашата литература за англичанитѣ отъ послѣднитѣ двѣ поколѣнія. У мнозина отъ насъ — английскитѣ писатели, — и слѣдъ 10—20, а у нѣкои може би и слѣдъ 30 години, неизмѣнно сж ярки и живи споменитѣ за това, какъ всѣки отъ насъ е билъ възхитенъ, почти зашемеденъ, когато е чель първень попадналия въ ржцѣтъ му руски романъ. Било ли е това „Новъ“ или „Отци и дѣти“, „Война и миръ“ или „Анна Каренина“, „Прѣстжпление и наказание“, или „Идиотъ“, или най-послѣ може би произведението на нѣкой отъ живитѣ ваши автори, неизмѣнно мнозина отъ насъ сж прѣживѣвали при това усѣщания, подобни на тѣзъ, които е усѣщаль нашиятъ поетъ Китсъ, когато първи пжтъ е чель Хомера. Вѣроятно, нѣщо подобно усѣща изпитвателниятъ съзерцатель на небеснитѣ глжбини, когато той зърне нова планета . . .“

Въ тѣзи думи на английскитѣ писатели се усѣща една морална побѣда надъ най-гордия и най-напрѣдничавия народъ на земния шаръ. „Военнитѣ съюзи съ Англия и Франция, забѣлѣзва единъ руски знаменитъ публицистъ, може би не щѣха да се осжществятъ, ако не бѣше 30-годишното влияние върху французкитѣ и английски читатели на Тургеневъ, Достоевски и Левъ Толстой. . . Руската литература се яви като Колумбъ, който откри Русия за Европа. Европа, която бѣ забравила, че руското племе носи въ себе си всички заченки на великата арийска раса, и че тѣзи заченки вече хилядо години сж оплодотворени, въ лицето на руситѣ, отъ християнското учение, разчитваше да види диваци, а, за свое удивление, видѣ народъ, одаренъ, морално усѣтливъ, съ високи цѣнности на духовната си култура“.

Тѣзи си кжси черти ние ще завършимъ съ думитѣ на английския адресъ къмъ рускитѣ писатели: „Ние се радваме на съюза и на дружбата съ васъ не само за това, че вие сте храбри и силни въ войната и не само за произведенията на вашитѣ изкуства, наука, литература, но ние цѣнимъ прѣди всичко, това неизмѣнно присжще на духа на руския народъ, това дълбоко челоуѣчно, което се е изразило и запечатало въ тѣзи произведения. Вие, както и ние, се впуснахте въ тази война за защита на слабия и заплашвания, надѣващъ се на васъ народъ, противъ незаконно нападане отъ могжща военна държава. Вие, точно както и ние, продължавате да водите тази война за защита на своето сжществуване, за своето освобождение. И ето, когато настжпи краятъ, когато ще е възможно да се отдѣхне свободно, тогазъ нека си спомнимъ съ какъвъ копнежъ и въ името на какво се заловиха за оржжие нашитѣ съюзени народи. И нека почнемъ да работимъ ржка за ржка въ прѣобразената Европа, като пазимъ слабитѣ, освобождаваме угнетенитѣ, стрѣмейки се да изцѣримъ за винаги ранитѣ, нанесени на страдащето човѣчество, безразлично отъ кого — отъ насъ, или отъ нашитѣ врагове“.

София, срѣшу новата 1915 год.